

PSİKANALİTİK AÇILIMLAR
DÜRTÜDEN DÜŞLEME, SİMGEDEN DÜŞÜNCEYE

DERLEYEN
ÖZDEN TERBAŞ

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

PSİKANALİTİK AÇILIMLAR
DÜRTÜDEN DÜŞLEME SİMGE DEN DÜŞÜNCEYE
DERLEYEN ÖZDEN TERBAŞ

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 683
PSİKE İSTANBUL PSİKANALİZ KİTAPLIĞI
ŞİMDİ VE BURADA 13

ISBN: 978-605-399-572-2

PSİKE İSTANBUL KONFERANSLARI İLE PSİKE İSTANBUL 'ŞİMDİ VE BURADA' KİTAPLARI DİZİLERİ
İSTANBUL PSİKANALİZ EĞİTİM, ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME DERNEĞİ (PSİKE İSTANBUL) İLE
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI'NIN İŞBİRLİĞİ İLE YAYINLANMAKTADIR.

1. BASKI İSTANBUL, AĞUSTOS 2021

© İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ İŞLETMESİ

YAZIŞMA ADRESİ: HACIAHMET MAHALLESİ, PİR HÜSAMETTİN SOKAK, No:20, 34440, BEYOĞLU / İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / FAKS: 0212 216 24 15 • SERTİFİKA No: 51672

www.bilgiyay.com
E-POSTA yayin@bilgiyay.com
DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

YAYINA HAZIRLAYAN CEM TÜZÜN
TASARIM MEHMET ULUSEL
KAPAK, DİZGİ VE UYGULAMA GÖRKEM DİDEM ÖZTUNCER
DİZİN GÖRKEM DİDEM ÖZTUNCER
BASKI VE CİLT OPTIMUM BASIM SAN. VE TIC. LTD. ŞTİ.
TEVFİKBEY MAH. DR. ALİ DEMİR CAD. No:51/1 34295 KÜÇÜKÇEKMECE İSTANBUL
TEL: 0212 463 71 25 / FAKS: 0212 422 11 51 • SERTİFİKA No: 41707

İSTANBUL BİLGİ UNIVERSITY LIBRARY CATALOGING-IN-PUBLICATION DATA
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ KATALOGLAMA BÖLÜMÜ TARAFINDAN KATALOGLANMIŞTIR.

Names: Terbaş, Özden, compiler.
Title: Psikanalitik açılımlar : dürtüden düşleme, simgeden düşünceye / derleyen Özden Terbaş.
Description: İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021. | Includes bibliographical references and index.
Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 683. Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı, Şimdi ve Burada ; 13.
Identifiers: ISBN: 9786053995722 (paperback)
Subjects: LCSH: Psychoanalysis. | Object relations (Psychoanalysis). | Personality. | Psychoanalysis --Case studies.
| Psychoanalytic interpretation. | Narcissism.
Classification: LCC: RC506 .P79 2021

PSİKE İSTANBUL PSİKANALİZ KİTAPLIĞI
ŞİMDİ VE BURADA

PSİKANALİTİK AÇILIMLAR
DÜRTÜDEN DÜŞLEME, SİMGE DEN DÜŞÜNCEYE

DERLEYEN
ÖZDEN TERBAŞ

İçindekiler

vii Derleyen ve Yazarlar

xi Sunuş: Özden Terbaş

1 BİRİNCİ KISIM Düşleme, Simgeleştirme, Düşünme ve Bilme(me)

3 1 Zihnin Üç İşlevi: Düşleme, Simgeleştirme ve Düşünme
ÖZDEN TERBAŞ

27 2 Nesnenin Simgeleştirici İşlevi
RENÉ ROUSSILLON

43 3 Doğa Gizlenmeyi Sever: Bilmemenin Kıymeti Üzerine Düşünceler
CHRIS JOHANNIDIS

63 İKİNCİ KISIM Yaşam Dürtüsü-Ölüm Dürtüsü Düalizmi

65 4 Yaşam Dürtüsü-Ölüm Dürtüsü Diyalektiği
ÖZDEN TERBAŞ

81 5 Wilhelm Jensen'in Gradiva'sı ve Freud'un Eseri Çözümlemesi
Üzerine Düşünceler
YAVUZ ERTEN

93 6 "Dürtülerin Soyağacı" Üzerine
NİLÜFER ERDEM

101 ÜÇÜNCÜ KISIM Günümüzde Narsisizm

103 7 Yaşam ve Ölüm Dürtüleriyle İlgili Psikanalitik Kurama
Yönelik Klinik Bir Yaklaşım: Narsisizmin Saldırgan
Boyutlarına İlişkin Bir İnceleme
HERBERT ROSENFELD

121 8 Öznellik, Nesnellik ve Üçgensel Alan
RONALD BRITTON

135 9 Bireyden Grup Süreçlerine Narsisistik Spektrum
ÖZDEN TERBAŞ

- 151 DÖRDÜNCÜ KISIM Psikanalizde Ruhsal Sağkalım,
Anlam Arayışı ve Yorumlama**
- 153 10** KADIN/Analiz Korkusu: Arzu, Çocuksu Cinsellik ve Nesnenin
Ruhsal Sağkalımı Üzerine Düşünceler
JAN ABRAM
- 169 11** Şekilsiz Açılış ve Anlam Arayışı Arasında Analitik Süreç
JACQUES PRESS
- 183 12** Yorum Kulesi versus Mecaz Halısı: Bir Teknik Tercihten
Daha Fazlası
M. BİLGİN SAYDAM
- 203** Dizin

DERLEYEN VE YAZARLAR

DERLEYEN

ÖZDEN TERBAŞ

Psikanalist ve psikiyatr. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) ve İstanbul Psikanaliz, Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği (Psike İstanbul) üyesidir. İstanbul’da serbest çalışmaktadır. Halen Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı Yayın Kurulu başkanıdır ve *Psikanalizin Dili* isimli elektronik psikanaliz dergisinin editörüdür. *Rüyalardan Gerçekliğe Psikanaliz ve Sanat* (2016) isimli kitabın yazarıdır. *Sinema ve Psikanaliz: Filmler ve Bilinçdışı* (2012) ve *Sinema ve Psikanaliz 2: Kayıp ve Zaman* (2015) isimli derleme kitaplarla, Andrea Sabbadini’nin *Hareketli İmgeler: Filmler Üzerine Psikanalitik Yansımalar* (2016) ismiyle Türkçeye çevrilen kitabının editörüdür.

YAZARLAR

CHRIS JOANNIDIS

Psikiyatr, Britanya Psikanaliz Cemiyeti üyesi ve Yunan Psikanaliz Cemiyeti’ne bağlı eğitim analistidir. İstanbul Rum Cemaati mensubu olan Chris Joannidis 1953 yılında Beyoğlu’nda doğmuştur. Robert Kolej Lise bölümünden mezun olduktan sonra tıp eğitimi için ABD’ye göç etmiştir. Uzun süre İngiltere’de kaldıktan sonra 2004 yılında Yunanistan’a taşınmıştır ve halen orada yaşamaktadır. Tavistock Psikoterapiler Cemiyeti ve Londra Grup-Analizi Cemiyeti üyesidir. Psike İstanbul psikanalist adaylarının Uluslararası Psikanaliz Birliği’ne bağlı formasyon programında eğitimci ve süpervizördür. *Tefekkür Yakınlıkları* (2013) isimli kitabın yazarıdır.

HERBERT ALEXANDER ROSENFELD

Britanya Psikanaliz Cemiyeti üyesi eğitim ve süpervizyon analistlerindendi. M. Klein sonrası kuramcılar arasında yer aldı ve psikanalize önemli katkılarda bulundu. Rosenfeld “Analysis of a Schizophrenic State of Depersonalization” isimli çalışmasında psikanalitik yöntemi ilk kez bir psikotik hastaya uygulayarak psikanaliz tarihine geçmiştir. M. Klein’in yansıtma özdeşleşme kavramını genişletmiş, aktarım psikozu kavramını öne sürmüştür. İlk dönem çalışmaları *Psychotic States* (1965) adıyla yayımlanmıştır. Bu kitapta yer verdiğimiz “Yaşam ve Ölüm Dürtüleriyle İlgili Psikanalitik Kurama Yönelik Klinik Bir Yaklaşım: Narsisizmin Saldırğan Boyutlarına İlişkin Bir İnceleme” (1971) isimli ünlü çalışmasında narsisizmle ölüm dürtüsü arasındaki bağlantıyı vurgular. Son dönemde psikanalitik tedavi sürecindeki iletişim sorunlarına ve açmazlara odaklanan çalışmaları *Impasse and Interpretation* (1987) adıyla yayımlanmıştır. H. Rosenfeld 1986 yılında Londra’da ölmüştür.

JACQUES PRESS

İsviçre Psikanaliz Birliği üyesi eğitim ve süpervizyon analistidir. Avrupa Psikanaliz Federasyonu Psikosomatik Çalışma Grubu'nun başkanı ve Psikosomatik Perspektifler Derneği onursal üyesidir. Psike İstanbul'un eğitimcilerindedir. Pierre Marty ve Michel Fain'in eğitiminden geçmiştir. 1997'de Pierre Marty Psikosomatik Ödülü'nü almıştır. *Rêver, transformer, somatiser* (2013), *Corps culturel, corps malade* (2014) ve *Experiencing the Body: A Psychoanalytic Dialogue on Psychosomatics* kitaplarının editörüdür ve *La Construction du sens* (2010), *La Perle et le grain de sable: traumatisme et fonctionnement mental* (2010) ve *Expériences de l'informe* (2019) kitaplarının ve pek çok makalenin yazarıdır.

JAN ABRAM

Britanya Psikanaliz Cemiyeti üyesi eğitim ve süpervizyon analistidir. "University College of London" ve Londra Tavistock Kliniği'nde misafir öğretim görevlisidir. Avrupa Psikanaliz Federasyonu ve Uluslararası Psikanaliz Birliği bünyesinde kurulmuş olan İnter-Analitik Grup Çalışmalarında Psikanaliz Tedavisinin Özgüllüğü Araştırma Grubu'nun başkanıdır. Çalışmalarından bazıları şunlardır: *The Language of Winnicott* (1996) 1997 yılında Yılın En Dikkat Çeken Akademik Kitabı Ödülü'nü almıştır. *André Green at the Squiggle Foundation* (2000), *Donald Winnicott Today* (2013) ve R. D. Hinshelwood'la ortak yazdığı *The Clinical Paradigms of Melanie Klein and Donald Winnicott: Comparisons and Dialogues* (2018). *The Surviving Object: Psychoanalytic Clinical Essays on Psychic Survival-of-the-Object* yayıma hazırlanmaktadır. "Üçüncülük ve Ölü Anne Karmaşası Bağlamında Sağ Kalan Nesne" isimli çalışması *Psikanalizin Dili* e-dergisinin üçüncü sayısında (Ekim, 2020) yayımlanmıştır.

M. BİLGİN SAYDAM

Psikiyatr ve psikoterapist. İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi 1980 mezunudur. Zürih Üniversitesi'nde nörofizyoloji alanındaki doktora çalışmasının ardından, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları uzmanlık eğitimini İsviçre'de tamamladı. 1989'dan bu yana İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı öğretim üyesidir. 2004-2007 yıllarında İTF Psikiyatri Anabilim Dalı Başkanlığı ve 2009-2015 arasında iki dönem İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Dekanlığı görevlerini yürütmüştür. Türkiye Psikiyatri Derneği (TPD) kurucu üyesidir. İlgi ve çalışma alanını 'psikomitoloji' şemsiyesi altında psikodinamik psikoterapiler, psikoterapi felsefesi ile kişilik örgütlenme ve bozuklukları oluşturmaktadır. İTF Sosyal Psikiyatri Servisi (SPS: 1989), İTF Psikoterapi Polikliniği (PTP: 2017) ve İstanbul Psikomitoloji Çalışma Grubu'nun (www.pskomitoloji.com) kurucusu olan Saydam'ın daha önce Deli Dumrul'un Bilinci / 'Türk- İslam Ruhu' Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi (Metis Yayınları, 1997/2018; 5. baskı) ve Ara'fdalıklar / İnsanın Hâlleri ve Eylemleri: Psikomitolojik Çözümleme (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017) başlıklı eserleri yayımlanmıştır. Kişilik ve Psikoterapi Yazıları (Alan, 2000), Hekimin Filozof Hâli (İthaki, 2018; 2. baskı) ve Psikomitoloji: İnsanı Öykülerinde Aramak (İthaki, 2018; 3. baskı) kitaplarının eş editörüdür. "Psikomitoloji: 'Ara-Da-Lığın' Bir Karmaşa Olarak İnşası" (Doğu-Batı 71: 33-79; 2015) başlıklı makalesiyle İstanbul Psikanaliz Derneği (İPD) Psikanaliz Yazıları Başarı Ödülü'ne lâyık bulunmuştur.

NİLÜFER ERDEM

Psike İstanbul ve Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) üyesi eğitim psikanalisti ve süpervizördür. Psike İstanbul Eğitim Komitesi başkanıdır. *The International Journal of Psychoanalysis (IJP)* Avrupa Yıllıkları Başeditörüdür. IJP'ye bağlı Türkçe Uluslararası Psikanaliz Yıllığı'nın 2014-2019 arası editörlüğünü yapmıştır. *Baba İşlevi; Sinema ve Psikanaliz: Filmler ve Bilinçdışı; Düşler, Düşlemler ve Masallar; Freud Konuşmaları ve Cinsiyetli Olmak* başlıklı kitaplarda, yurtiçi ve yurtdışı dergilerde makaleleri yayımlanmıştır. Edebiyat ve psikanaliz alanında çevirileri vardır. Lacan'ın XI. Semineri *Psikanalizin Dört Temel Kavramı* (Metis) çevirisiyle İstanbul Psikanaliz Derneği 2014 Çeviri Ödülü'nü almıştır.

RENÉ ROUSSILLON

Klinik psikolog ve Paris Psikanaliz Cemiyeti (SPP) üyesi eğitim analistidir. Lyon 2 Lumière Üniversitesi'nde psikopatoloji profesörüdür. Avrupa Yaratıcılık ve Klinik Çalışmalar Ağı'nın kurucularındandır. Çok sayıda kitabı, uluslararası dergilerde ve ortak kitaplarda makaleleri vardır. *Paradoxes et situation limites de la psychanalyse* kitabıyla Fransa'da 1991 M. Bouvet ödülünü almıştır. Kitaplarından bazıları: *Logiques et archéologiques du cadre psychanalytique* (1995), *Agonie, clivage et symbolisation* (1999), *Le transistionnel, le sexuel et la reflexivité* (2008), *Le jeu et l'entre-je(u)* (2008). Türkçe yayımlanan makaleleri: "Psikanalitik Çerçevenin Tarihiçesi ve Kuramı" (PPPD, 2007), "Dürtülerin Bağlanması ve Bağlanamamasında Nesnenin İşlevi" (*Uluslararası Psikanaliz Yıllığı*, 2014), "Birincil Simgeleştirme Üzerine Çalışmaya Giriş" (*Uluslararası Psikanaliz Yıllığı*, 2016), "Travma ve Simgeleştirme" (Psikanaliz Yazıları, 2017), "Narsisistik-Kimliksel Travma ve Aktarımı" (*Psikanalizin Dili* e-dergisi, 2019), "Sınır Durumlar İçin İki Paradigma: Melankolik Süreç ve Otistik Süreç" (*Psikanalizin Dili* e-dergisi, 2019), "Çift Nesnesi" (*Psikanalizin Dili* e-dergisi, 2020).

RONALD BRITTON

Britanya Psikanaliz Cemiyeti üyesi eğitim ve süpervizyon analistidir. Britanya Psikanaliz Cemiyeti'nin eski başkanı ve Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin eski başkan yardımcısıdır. Londra Tavistock Kliniği'nde Çocuk ve Ebeveyn Bölümü'nün başkanlığını yürütmüştür. *Belief and Imagination* (1998), *Sex, Death and Superego* (2003) ve *Between Mind and Brain* (2015) isimli kitapların yazarıdır.

YAVUZ ERTEN

Psikanalist ve klinik psikologdur. Saint Benoit lisesinden mezun olan Erten 1987 yılında Boğaziçi Üniversitesi psikoloji bölümünü bitirmiştir. 1989 yılında aynı üniversitede klinik psikoloji yüksek lisansını tamamlamıştır. 1998 -2003 yılları arasında New York'ta National Institute of Psychotherapies (NIP) bünyesinde Çağdaş Psikanaliz eğitimini tamamlamıştır. 2004-2009 yılları arasında Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) bünyesinde psikanaliz eğitimini tamamlayıp psikanalist olmuştur. 2015 yılında IPA tarafından eğitim ve süpervizyon analisti olarak yetkilendirilmiştir. Uluslararası Psikanaliz Birliği

(IPA) ve Psike İstanbul üyesidir. İlgörü Psikoterapi Merkezi'nde çalışmaktadır. Psike İstanbul (İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği) kurucu üyesi, geçmiş yönetim kurulu başkanı ve halen yönetim kurulu başkan yardımcısıdır. Psikanaliz üzerine yazılarından oluşan *Karanlık Odadaki Suretler* (2010) başlıklı bir kitabı vardır. *Psikanalizden Dinamik Psikoterapilere* (1999) kitabının Cahit Ardalı ile birlikte, yazarıdır. *Psikanalizin Öteki Yüzü: Heinz Kohut* (2003) ve *Bilim ve Felsefe Açısından Ruhsallık Bilgileri* (2006) kitaplarının editörlerindedir. Çeşitli dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Ayrıca *Yoga Yapabilen Bir Tekir* (1993) adlı bir şiir kitabı da vardır. Yavuz Erten *Suret* dergisi yayın kurulu üyesidir.

Sunuş

Bilimdeki gelişmeler insanlığın geleceği açısından umut vaat eder ve toplumda derin izler bırakır. Psikanalizin kurucusu Freud'un vurguladığı gibi insanın narsisizmi bilimdeki üç gelişmeyle sarsılmıştır:

İlk sarsıntı kozmolojik niteliktedir; Kopernik'in (Nicolaus Copernicus) çalışmasıyla Dünya merkezli anlayış, yerini Güneş merkezli olana bırakır. İkinci sarsıntı Charles Darwin'in evrim kuramıyla biyoloji biliminden gelir. Üçüncü sarsıntı ise psikolojik niteliktedir. Psikanaliz aracılığıyla bilinçdışının keşfi, insanın kendi zihninin mutlak hükümdarı olmadığını ortaya koyar: "Benlik kendi evindeki efendi değildir" artık!

İnsanı merkezi konumundan uzaklaştıran bu sarsıntılar, aynı zamanda insanın insanlaşması, bireyin özgürleşip kendini bir özne olarak kurması ve toplumun uygarlaşması açısından da önemlidir. Yeni insanın yaratılmasında ve yeni bir hümanizmin oluşturulmasında psikanaliz üstüne düşen sorumluluğun bilincindedir.

Freud'un tanımladığı gibi, bilinçdışı süreçleri aydınlatmayı hedefleyen bir araştırma yöntemi; bu temel üzerinde gelişen, insanın ruhsal yaşamını derinlemesine işleyerek dönüştüren bir psikoterapötik tedavi çalışması ve klinik uygulamadan elde edilen verilerden yola çıkarak ruhsal görüngüleri açıklamaya çalışan bir kuram olarak psikanaliz insanlık için bir umut olmaya devam ediyor.

Bilinçdışı ve bilinç-bilinçöncesi sistemlerini birbirini tamamlayan diyalektik bir ilişki içinde ele alan Psikanaliz, geliştirdiği yorumsamacı (hermeneutik) bakış açısıyla yepyeni bir dilin doğmasını sağlamıştır.

Bu derleme kitapta psikanalizin ortaya koyduğu bazı kavramlar yeni bakış açılarının katkısıyla açılmanmaya çalışılıyor. Örneğin, zihnin işlevleri arasında yer alan düşünme, simgeleştirme ve düşünmeyi nasıl anlamlandırabiliriz? Bilme ve bilmemeye dair süreçleri nasıl kavramlaştırabiliriz? Dış dünyada oldukça yıkıcı ve tahripkâr olabilen insanın içsel gerçekliği için ne söylenebilir? İnsanın diğer insana ve kendine yönelik yıkıcılığının ruhsal kaynakları nelerdir? İnsanın yaşamdan, canlılıktan yana olan tarafına karşın ölümden, inorganik olandan, yıkımdan yana olan güçlerinden söz edebilir miyiz? Freud'un narsisizm üzerine olan ilk çalışmalarının ardından yüz yılı aşkın bir sürenin geçtiği bu aşamada narsisizme dair kavrayışımızda hangi noktadayız? Narsisist bireyin dinamiklerini ve grup içindeki narsisistik süreçleri nasıl yorumlayabiliriz? Ortaya konan tüm bu sorunsalı tartışmaya çalışan bu derleme, psikanaliz pratiğinde karşılaşılan ruhsal sağkalım, anlam arayışı, yorumlama gibi meseleler üzerinde de düşünmeye davet ediyor okuyucuyu.

Bu derlemede yer alan yazıların bazıları *Psikanalizin Dili* e-dergisinde yer almıştır; derginin yayımlanması aşamasında emeği geçen meslektaşlarıma ve *Psikanalitik Açılımlar*'ın oluşmasında yazılarıyla katkıda bulunan René Roussillon'a, Chris Joannidis'e, Yavuz Erten'e, Nilüfer Erdem'e, Jan Abram'a, Jacques Press'e ve Bilgin Saydam'a teşekkür ederim. Derlemede yer alan kuramcılarının metinlerini dilimize kazandıran Sanem Tayman'a, Derya Gökalp'e, Aylin Ülkümen'e, Burçak Erdal'a, Elif Okan Gezmiş'e ve Işıl Ertüzün'e müteşekkirim. *Psikanalitik Açılımlar*'ın yayımlanması aşamasındaki desteği için İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'na ve Cem Tüzün'e çok teşekkür ederim.

Gerek *Psikanalitik Açılımlar*'ın hazırlanması aşamasında, gerekse kazandırdığımız diğer yayınlarımızda fedakârca çalışan ve emek veren Psike İstanbul Yayın Kurulu'ndaki arkadaşlarım Işıl Ertüzün'e, Esra Mutlu Dedik'e, Nesli Keskinöz Bilen'e ve Deniz Arduman Kırçalı'ya teşekkür ediyorum.

Kitabın insan ruhsallığını kavramamız açısından zenginleştirici bir katkı sunması dileğiyle...

Özden Terbaş

BİRİNCİ KISIM

Düşleme, Simgeleştirme, Düşünme ve Bilme(me)

Zihnin Üç İşlevi: Düşleme, Simgeleştirme ve Düşünme

ÖZDEN TERBAŞ

Düşlem oluşumu, simgeleştirme ve düşünme zihnin çok önemli işlevleridir. Her üçü de birbirini etkileyen, var eden ve olumsuzlayan diyalektik süreçler olarak düşünülebilir ve ancak diyalektik bir tarzda kavranabilirler. Düşlem oluşumundan simgeleştirmeye ve düşünme biçimlerine geçiş sürecini daha iyi kavrayabilmek için bu işlevleri ayrı ayrı ele almak uygun olabilir.

I. DÜŞLEMLEME

Psikanalitik kuramda düşlem (fantezi) öznenin duygusal olarak etkilendiği ve majör bir rolde olduğu, özne tarafından imgelenen bir senaryo ya da hikâye benzeri anlatı olarak tanımlanabilir. Ancak, gelişimsel açıdan daha erken dönemdeki ruhsal süreçler söz konusu olduğunda bu tanımın yeterli olmadığını göreceğiz. Fantezi, hem dürtü hem de savunucu işlemler tarafından biçimlenen, kendilik ve nesne arasındaki etkileşimlerin temsiline gönderme yapar: Bilinçli olabilirler (gündüz düşleri) ya da tümüyle/kısmen bilinçdışı olabilirler. Bilinçdışı fantezilerin bir türevidir olan bilinçli fanteziler gerçekliğin etkisiyle farklılaşmış kararlı ve sürekli yapılardır; içeriğinde tatmin edici, korkutucu ya da cezalandırıcı senaryolar vardır.

Freud nevrotik semptomların, sanrıların, sapkınlıkların, karakter eğilimlerinin oluşumunda, rüyalarda, gündüz düşlerinde, oyunda, dil sürçmelerinde, çocukların cinsel kuramlarında, yaratıcı süreçlerde ve mitolojide fantezilerin oynadığı rolü ortaya koymuştur.

Fantezinin oluşumunda benliğin yaratıcı ve birleştirici (sentetik) işlevleri devrededir; dürtüsel arzular, üstbenlik talepleri ve savunmalar bir uzlaşım oluşturma şeklinde bütünleştirilirler. Gelişim sürecine dair mücadeleler, çocukluk sırları, duygusal açıdan önemli olaylar ve travmalar fantezi oluşumu açısından uyarıcıdır. Laplanche ve Pontalis (1988) fanteziyi, arzunun mizansenisi olarak tanımlarlar.

Çocukluğa özgü tipik fanteziler arasında ebeveynin cinsel yaşamı (kökensele sahne), hamilelik ve doğumun gizemine dair fanteziler, ensest, aile romanı ve kastrasyon fantezileri, penis ve uterus hasedine dair fanteziler, dövülme fantezileri, arzu ve kısıtlamanın birlikte bulunduğu fanteziler sayılabilir.

DÜRTÜLERİN RUHSAL TEMSİLCİSİ OLARAK FANTEZİLER VE DÖNÜŞÜMLERİ

Bilindiği gibi psikanalitik kuramda dürtü kavramı merkezi bir role sahiptir. Freud (1915a) dürtüyü; kaynağı, nesnesi, amacı ve itkisi olan bir süreç olarak tanımlamıştı. Dürtü bilinç dışında duygulanımsal ve fikrî bir temsilci aracılığıyla temsil ediliyordu (Freud, 1915b). Freud'dan sonra dürtülerin ruhsal temsilcisinin bilinç dışı fanteziler olabileceği görüşü ağırlık kazanmıştır. Örneğin Melanie Klein'a göre Freud'un dürtü kuramında öne sürdüğü "fikir" (*idea*), dürtünün ruhsal temsilcisidir ve dürtü tatmini sağlayan nesne fantezisini içerir" (aktaran Segal, [2007 (1991)], s. 20). Dürtünün bedenle zihin arasında bir köprü olmasından hareketle, ruhsal temsilci konumundaki bilinç dışı fantezinin de bedenle bağlantı içinde olduğu gerçeği öne çıkar. Thomas Ogden (1984) Susan Isaacs'ın çalışmasına göndermede bulunarak şöyle bir çıkarımda bulunur: "İçgüdü zihinsel sonuçlar üretebilmek için bir dönüşüme uğramak zorundadır; bunlar fantezilerdir. Bu dönüşümün işlevsel birimi altbenliktir... Yenidoğanın dünyası başlangıçta bedensel tabiattadır; fantezi, bebeğin somatik olayları zihinsel bir biçime dönüştürmesini temsil eder. Erişkinlikte dahi fantezi bedenle olan bağlantısını kaybetmez" (s. 500).

Freud'a göre fantezi bilinç dışı bir arzunun kılık değiştirmiş şekilde ifadesi ve imgesel tatminidir. Fanteziler haz ilkesine tabidirler fakat ikincil süreç düşüncesi tarafından oluşturulurlar (yani bilinç-bilinç öncesi siteminin karakteristiği olan normal mantıksal düşünce tarafından). Arzu doyurucu bir fantezi bilinçlilik açısından kabul edilemez olduğunda bastırılır ve bilinç dışı fantezi olur; bu durumda simgesel olarak ifade edilirler, birincil sürece tabi olurlar: haz ilkesi baskındır, zaman algısı ya da zamansal nedensellik

bulunmaz, hakiki olmayan olarak tanınmazlar ve anılardan ayırt edilemezler (Segal, [2007 (1991)], s. 16-7). Başka bir deyişle, gerçeklik ilkesinin sürece dahil olmasıyla birlikte bir düşünce etkinliği bölünür, gerçekliğin sınımasından uzaklaştırılır ve sadece haz ilkesinin egemenliğine tabi olur. Bu etkinlik “düşleme” (*phantasying*) adını alır. Bu etkinlikte gerçek nesnelere olan bağımlılık terk edilecek, düşleme etkinliği önce çocukların oyunlarında daha sonra gündüz düşlerinde görülecektir (Segal, 1994, s. 395). Freud’un kuramında fanteziler, benliğin düşleme işlevinin bir işlevidir; örgütlenmiş, yapılandırılmış ve oldukça simgeseldirler (Laplanche ve Pontalis, 1968).

Segal [2007 (1991)] Freud’un fantezi kavramının zihinsel yaşamda görel olarak geç bir dönemde başladığını vurgular (Freud’a göre çocukların oyun oynamasıyla başlamaktadır). Ayrıca üst düzeyde örgütlenmiştir ve bütünsel nesnelere ilişkilidir. Segal’e göre daha ilkel düzeyde işlev gösteren, söz öncesi (*pre-verbal*) hatta görme öncesi (*pre-visual*) psikosomatik nitelikte bir fantezi kavramı Freud’un kavramında bulunmaz (s. 18).

M. Klein’in görüşüne göre erken benlik kaygısı deneyimleyebilir, gerçeklikte ve fantezide nesne ilişkisi oluşturabilir ve ilkel savunmaları kullanabilir. Memenin varsanlı bir şekilde deneyimlenmesi görsel bir deneyimle başlamaz; bedensel bir duyumdur. Açlık bir zulmedilme olarak, bir nesne tarafından ihtiyacın giderilmesi ise tatmin deneyimi olarak yaşanır (Türkçede “Kurt gibi açım!” deyişi örnek olarak düşünülebilir). Erken dönemlere özgü psikosomatik fanteziler gerçekliğin sınımasıyla birlikte gelişip dönüşürler fakat kişiliğimizde bir çekirdek olarak varlıklarını sürdürürler. Fiziksel deneyimler düşlenen nesne ilişkisi bağlamında yorumlanabilir; örneğin acı çeken bir bebek, nefret edildiğini düşlemliyor olabilir. Fanteziler somatik olana çok yakın olduklarından, bir duygulanım (*affect*) fiziksel bir işlev şeklinde kendini gösterebilir. Örneğin, duygusal olarak yıkılmış, alt üst olmuş bir bebek kusableir (Segal [2007 (1991)], s. 20-21). Olgunlaşmayla birlikte fantezilerin somut bedensel duyumlarla olan bağlantısı hafifler, daha simgesel bir hale gelir; çocuk, gerçek ve düşlenen nesnelere ayırt edebilmeye başlar.

Bilinçdışı fantezilerin oluşumu çocuğun ruhsal-cinsel gelişim düzeyi, santral sinir sisteminin ve bilişsel kapasitesinin gelişimiyle yakından bağlantılıdır. Çocuğun deneyime yönelik algısının ruhsal gelişim düzeyi ve bilişsel kapasitesine göre örgütlenmesi, Freud’un (1908a) vurguladığı gibi, çocuğun kendine özgü bir kuram geliştirmesine yol açar. Örneğin oral dönemdeki bir çocuk anne babanın ilişkisini yeme, yutma (inkorpore etme) temelinde yorumlayacaktır. M. Klein’in tanımladığı birleşik anne-baba imagosunun böyle

bir imge olduğu düşünülebilir. Ruhsal-cinsel gelişimin anal sadistik evresinde olan bir çocuk ise anne babanın cinsel birleşmesini, babanın anneye yönelik sadistik saldırısı olarak düşlemleyecektir. Freud'un tanımladığı kökensel fantezilerin (kökensel sahne, baştan çıkarma ve kastrasyon fantezileri) ruhsallıkta derinlemesine işlenmesi ise Oidipus'un örgütlenmesinin yolunu açacaktır (Terbaş, 2016).

Fantezilerin somut, bedensel bir nesneden bir imgeye dönüşümü karmaşık ve uzun bir süreci gerektirir: Isaacs'e (1948) göre erken dönemdeki fanteziler esas olarak oral dürtüler temelinde inşa edilirler; emme ve yutma gibi nesnelere içe alma deneyimiyle bağlantı içindedirler; tat, koklama, dokunma (dudaklar ve ağız) duyularıyla, kinestetik ve visseral duyularla bağlantı içindedirler. Görsel unsurlar görel olarak daha az orandadır.

Bu duyular (ve imgeler) bedensel bir deneyimdir ve dışsal, uzamsal bir nesneyle ilişkilidir. Ben olma durumu (*meness*) bedende deneyimlenir. Gelişimin bu düzeyinde imgeler gerçek duyulardan ya da dış algılardan nadiren farklılaşmış durumdadır. Deri; henüz, iç ve dış gerçeklik arasında bir sınır olarak hissedilmez. Zamanla algıdaki görsel öge yavaşça artmaya ve uzamsal olarak farklılaşmaya başlar. Erken dönemdeki görsel imgeler canlıdır, somuttur, sıklıkla algılarla karışmış durumdadır.

Gelişimin seyri esnasında algıdaki görsel ögeler somatik olanlara daha baskın konuma geçer, farklılaşır, bütünleşir ve iç-dış dünya arasındaki ayrım daha açık hale gelir. Algının deneyimlenmesindeki (ve fantezi oluşumundaki) tüm somut bedensel ögeler büyük oranda bastırmaya maruz kalır. Görsel ögeler zihindeki imgeler¹ halini alırlar. Böylece nesnelere zihnin dışında oldukları, imgelerin ise zihnin içinde oldukları fark edilir. Zihnin içinde bulunan bu imgeler zihni etkilerler; duygular, davranışlar ve karakter üzerinde etkide bulunurlar (Isaacs, 1948).

İlişkisel deneyim ve olgunlaşmayla birlikte erken dönemdeki fanteziler örgütlenmeye başlarlar ve özgül işlevler edinerek zihinsel süreçlerin simgesel etkinliklerinin temelini oluştururlar (de Barros, 2012).

¹ Psikanalitik literatürde imge ve imago terimlerine sık rastlanmaktadır. İkisi arasındaki ayrımı değinmek uygun olabilir: İmago bilinçdışı imgeye gönderme yapar; erken dönemdeki nesnelere ilişkilidir (bir kişi ya da kişinin bir parçası olabilir). İmge ise bir insan, başka bir nesne ya da durumla ilişkili olabilir. İmago öznenin imgelenen kişiyle ilişkisindeki somatik ve emosyonel unsurları içerir; imgede ise somatik ve emosyonel unsurlar bastırılmıştır [bkz. Isaacs, S. (1948). *The Nature and Function of Phantasy. International Journal of Psychoanalysis*, 29: 73-97].